

JAARBOEK
VOOR
MUNT- EN
PENNINGKUNDE

69
1982

KONINKLIJK NEDERLANDS GENOOTSCHAP
VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
AMSTERDAM

Commissie van redactie

Prof. dr. H. Enno van Gelder, Zeist
Drs. G. van der Meer, 's-Gravenhage
Drs. A. T. Puister, Wassenaar
Dr. H. J. van der Wiel, Gouda
E. J. A. van Beek, Oud Ade

HET HAAGSE PAPIERGELD VAN 1795

door N. L. M. Arkesteijn

Bij de snelle nadering van de Franse troepen in de winter van 1794/5 werd de vaderlandse bodem de Stadhouder Prins Willem V met de dag heter onder de voeten. Al vanaf begin januari had hij zijn troepen steeds verder moeten terugtrekken, en een oproep van de Staten Generaal op 7 januari aan de bevolking zich teweer te stellen had weinig effect.

Nog diezelfde dag viel Tiel in handen van de Fransen. Op de 10e gaf de Prins voor het eerst openlijk toe het land te willen verlaten, al duurde het nog een week voor hij hiertoe definitief besloot. Generaal Daendels had op dat moment in Leerdam al zijn hoofdkwartier ingericht en Utrecht was als eerste grote stad op 17 januari in handen van de vijand gevallen.

De Prins verscheen op diezelfde zaterdag de 17e achtereenvolgens in de vergadering van de Staten-Generaal en in die van de Staten van Holland en West-Friesland te Den Haag met het verzoek zijn beide zoons ontslag uit de krijgsveldendienst te verlenen. Daags daarna ging zijn gemalin rond 9 uur te Scheveningen met de overige familie aan boord van een visserspink; de Stadhouder zelf ging eerst nogmaals naar de Staten-Generaal om 10 uur en vervolgens om 12 uur naar de Staten van Holland, waar hij de nodige "dispositiën" verkreeg om het land te verlaten. Hij ging om half 3 aan boord waarop het schip even na 4 uur naar Engeland vertrok.

Niets stond nu in Den Haag de revolutie meer in de weg.

Reeds de volgende dag zorgde de nieuw opgerichte Vaderlandsche Sociëteit ervoor dat de prinsgezinde schutterij werd ontwapend en alle geweren en andere wapens werden bezorgd op het stadhuis. Ook werd met spoed de voorbereiding van een nieuw voorlopig stadsbestuur ter hand genomen, want alle oude bestuurders werden natuurlijk direct naar huis gestuurd.

Op 21 januari riepen de Magistraat van Den Haag en het Hof van Holland gezamenlijk de bevolking op om alle oranjeteekenen af te leggen en de nationale Franse cocarde te dragen. De volgende dag arriveerden de eerste Franse troepen in de stad onder leiding van de Generaal Moreau, korte tijd later gevolgd door die van Generaal Salme. Samen bereidden zij de plechtige intocht van de opperbevelhebber Generaal Pichegru op 23 januari voor.

Het garnizoen werd van de eed ontslagen en in zijn geheel in Franse dienst overgenomen, aangevuld met 600 man reguliere Franse troepen.

De Staten van Holland en West-Friesland met hun Gecommitteerde Raden werden ontbonden en opgevolgd door een nieuw voorlopig gewestelijk bestuur, de Provisionele Representanten van het Volk van Holland, die direct een aantal comités instelden om hen van advies te dienen. Op 2 februari werd ook een

nieuw voorlopig stadsbestuur, de Provisionele Raad, geïnstalleerd onder de belofte binnen twee maanden verkiezingen te zullen organiseren om te komen tot een meer definitief stadsbestuur. Al in de eerste vergadering werd, in navolging van het gewestelijk bestuur, besloten uit hun midden een zestal comité's te benoemen. Een Comité van Inkwartiering ging zich bezighouden met het onderbrengen van de 2400 man Franse troepen die aan Den Haag waren toebedeeld op een vergadering van afgevaardigden van de besturen van de Hollandse steden. Het Comité van Financiën, waarin werden benoemd de raadsleden Joannes Huygens, procureur, Johannes Bossée, koopman, Abel Caesar Molière, bankier, Johannes Hermanus Noordbeek, procureur en Pieter Heynsius, landmeter met de advocaat Cornelis Felix van Maanen als secretaris moest zich direct gaan bezighouden met de uitvoering van de op 2 februari door het provinciaal bestuur gegeven richtlijnen met betrekking tot de assignaten, het papiergeld van de Franse Republiek dat het land dreigde te overstromen.

Deze assignaten waren voortgekomen uit een besluit van de Franse Nationale Vergadering, waarvan de eerste bijeenkomst op 5 mei 1789 de Revolutie inleidde. In verband met de hachelijke financiële situatie van het land was namelijk in november van dat jaar besloten een hypotheek van 400 miljoen pond of livre (£) te vestigen op de staatslanderijen en in beslag genomen kerkelijke bezittingen en daarvoor assignaten of obligaties uit te geven tegen een rente van 3 %. De snelle wisseling van eigenaar die deze assignaten ondergingen, ook zonder dat daarvan op de keerzijde nog aantekening werd gehouden zoals oorspronkelijk wel de bedoeling was, maakte dat ze spoedig het karakter van papiergeld kregen. Door het staken van de rentebetaling en de uitgifte van steeds weer nieuwe emissies, zonder ze in te lossen, werd dit nog versterkt. Als gevolg daarvan werd niet alleen goud- en zilver-, maar ook kopergeld uit de circulatie gedreven. Om ook het kleingeld te vervangen werden nieuwe emissies assignaten in steeds kleinere coupures uitgegeven.

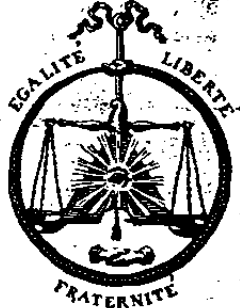
De koers van de papieren Franse "munt" was aanvankelijk gelijk aan die van de zilveren munt (in Nederlands geld 9 stuivers per £), maar door inflatie daalde deze vooral in 1795 razendsnel. De officiële koers in mei was nog 5 à 6 stuivers, in oktober al minder dan één, en in februari 1796 nog nauwelijks een achtste stuiver of één duit.

De vertegenwoordigers van het Franse Volk eisten niettemin bij hun intocht in de Nederlanden eind januari 1795 dat de assignaten die de Franse troepen als enige soldijbetaling ontvingen tegen de reeds lang achterhaalde koers van 9 stuivers per livre in betaling zouden worden aangenomen in alle provinciën. Het provinciebestuur van Holland gaf dan ook direct haar Comité van Financiën opdracht om met de grootste spoed maatregelen te ontwerpen, die de toevloed van assignaten zoveel mogelijk zouden beperken.

De zeer uitvoerige publicatie van 2 februari stelt onder andere de volgende voorwaarden: Assignaten konden alleen door personen in Franse dienst in betaling worden gegeven, uitsluitend voor de aankoop van "kleine Noodwendigheden", voor niet meer dan £ 10 tegelijk en dan nog alleen indien vergezeld van een schriftelijke opdracht (permissiebiljet), getekend door een "opperhoofd" (afb. 1).

Slechts bij de herbergiers en tappers mocht zonder een dergelijk biljet tot £ 2 vrij worden besteed. Tenslotte moesten de winkeliers, die zelf met het ontvangen papier hun leveranciers niet konden betalen, dit dagelijks bij het stadsbestuur aangeven. Te zijner tijd zou dan voor inwisseling tegen nog uit te geven provinciaal papiergeld of receptissen worden gezorgd. De stadsbesturen kregen daarnaast ook de vrijheid zelf een voorlopig biljet of provisionele receptis uit te geven, om sneller de geldcirculatie te herstellen en misbruik van assignaten zoveel mogelijk tegen te gaan.

Andere instructies betreffende de assignaten waren afkomstig van de vertegenwoordigers van het Franse Volk, die meetrokken met de legers van het Noorden, de Samber en de Maas. Aangezien de assignaten al spoedig na hun introductie op grote schaal bleken te worden vervalst, dienden in de veroverde gebieden dezelfde maatregelen te worden getroffen als in Frankrijk zelf. Uit Amsterdam arriveerde eind januari al een brief bij het Haagse bestuur afkomstig van de "burger" Charton, Verificateur Generaal der assignaten in de departementen van het Nauw van Calais, het Noorden, de Ardennen en alle landen veroverd door de legers van het Noorden, de Samber en de Maas. Deze brief ging vergezeld van een afschrift van de (uitgebreide) bevoegdheden die hem door de vertegenwoordigers van het Franse Volk waren verleend, op grond waarvan hij het stadsbestuur van Den Haag meldde dat al een tweetal Franse ambtenaren was aangewezen voor de contrôle op de echtheid van de assignaten, dat deze onderweg of mogelijk reeds aangekomen waren, en met spoed een bureau zouden willen inrichten om hun werkzaamheden te kunnen beginnen. De besprekingen met deze beide verificateurs, Carnas en Ferey, werden op 6 februari door de secretaris van het stedelijk Comité van Financiën Van Maanen gevoerd. Het resultaat daarvan kon al een dag later in gedrukte vorm aan de burgerij worden bekendgemaakt. Tot kantoor voor de verificateurs bleek het Pageshuis aan het Voorhout te zijn verkozen. (Dit huis, gebouwd omstreeks 1618, was aanvankelijk het huis van een geschutgieter en dankt zijn naam aan het feit dat het in 1748 werd bestemd voor de 8 pages van Prins Willem V en hun gouverneur; na het vertrek van de Prins stond het sinds 18 januari 1795 onbewoond.) Blijkens de publicatie kon de burgerij hier dagelijks terecht tussen 9 uur 's morgens en 7 uur 's avonds, met uitzondering van de zon- en feestdagen, om de assignaten op echtheid te laten onderzoeken "om zoveel mogelijk alle bedriegerijen en kwaade practijken voor te komen en onze medeburgers voor de snoode streeken en intrigues van kwalijk geïntentioneerde personen te behoeden".

à la Haye le 9me Germinal - Pan troisième de la
République Française, une & indivisible.

Le REPRÉSENTANT DU PEUPLE

près les Armées du Nord & de Sambre & Meuse.

qui sont en Hollande - J'ai vu - arrivé
chez moi - un Burghardt Collier -
pour la réparation de telles pannes
Le Représentant - Charles Cochon
Dij - Solon - abrigant.

1. Een permissiebiljet getekend door de Franse Volksvertegenwoordiger Cochon voor de reparatie van zadels door de burger Burghardt voor £ 32-10.

½ ware grootte.

In een tweede publicatie van 7 februari meldde het stadsbestuur dat de burger Harmen Stenfert (die in het verleden onder andere als commies de burgemeesterskas had beheerd) op het Stadhuis, conform de provinciale voorschriften van 2 februari, aantekening zou gaan houden van de assignaten die iedere burger daags tevoren zou hebben ontvangen. Zijn aantekeningen over de eerste paar dagen met bedragen en namen van winkeliers zijn bewaard gebleven, waarschijnlijk ten gevolge van een onjuiste toeschrijving in later tijd aan de inning van een onduidelijke belasting.

De in de bekendmaking al aangekondigde inwisseling van de assignaten tegen contant geld of de eerder genoemde provinciale receptissen moest evenwel op 11 februari weer tot nader order worden uitgesteld, omdat klinkende munt niet beschikbaar was en uit het overleg met het provinciebestuur duidelijk was geworden dat de receptissen nog wel enige tijd op zich zouden laten wachten. Welke problemen dit uitstel veroorzaakte blijkt uit de notulen van de vergadering van de Provisionele Raad van 9 maart, waarin Molière te kennen gaf "dat het hoe langer hoe meer onvermijdelijk wordt dat de intrekking der assignaten plaatsgrijpe, daar alle houders derselven, die kleine neering doen, geene reële waarde daarvan thans hebben en ook geen verdere inkopen kunnen doen hetwelk dagelijks klachten en bekommelingen geeft". Hij stelde daarom voor een commissie te benoemen zoals Amsterdam en Rotterdam dat ook al hadden gedaan om het een en ander te regelen. Het Comité van Financiën werd daarop gemachtigd nadere voorstellen uit te werken. Deze werden eerst nog met het Comité van Algemeen Welzijn besproken en op 13 maart door de Raad goedgekeurd met de opdracht "de vier personen uit de voorgestelde lijst te sondeeren of zij zouden inclineeren om zig zonder salaris met die moeite te chargeeren en dezelve voorts aan te stellen". Het rapport, noch de namen van commissieleden konden tot nu toe aan de bewaardgebleven archiefstukken uit deze periode worden ontworsteld, maar gezien de vele bemoeienissen die Van der Cocq, Molière, Bossée en Van Maanen met de assignaten hadden, zoals op diverse plaatsen uit de notulen blijkt, meen ik te mogen aannemen dat deze vier in ieder geval voor het ontwerp en de verdere uitvoering van de plannen verantwoordelijk zijn geweest. Zeker is, dat in het rapport de uitgifte van Haagse receptissen of stadspapiergeld werd voorgesteld ter inwisseling van de door de burgers ontvangen assignaten.

Ook de Franse betaalmeesters zagen wel voordelen in een dergelijke papiergelduitgifte, vooral wanneer de soldij ermee betaald zou kunnen worden, zoals in een aantal andere Hollandse steden al langer gebeurde. De betaling met assignaten was namelijk alleen mogelijk voor de eerste levensbehoefsten en kleine verteringen in de herberg; de eerste werden echter grotendeels rechtstreeks via requisitie geleverd, zodat de militairen met een groot deel van de als soldij ontvangen assignaten bleven zitten. Voor de receptissen golden deze beperkende bepalingen niet, zodat de betaalmeesters meer en meer bij het stadsbestuur gingen aandringen op de uitgifte van de receptissen.

Toch bleef het stadsbestuur uiterst behoedzaam, om niet te zeggen achterdochtig, vooral toen ook het Provinciale Comité van Financiën bleef weigeren een duidelijke uitspraak te doen zoals blijkt uit een brief van 21 maart aan het provinciebestuur welke in zijn geheel hierna volgt: "Een adjudant Generaal gechargeerd met de betaling der troupes voor den Haag en onderhoorige cantonnementen heeft zig op eergister bij ons vervoegd met verzoek dat wij om alle zwaarigheden voor te komen welke door de circulatie der assignaten worden veroorzaakt, aan hem tegen assignaten Lands-(bedoeld worden provinciale) of Stedelijke recepissen zouden afgeeven, waardoor tevens zoude worden geëffectueerd dat de Franse soldaten geen verteering boven hunne soldij maakten. Wij hebben daarop eene commissie uit ons midden genomineert om daarover met Ulieder Comité van Financie te besogneeren en van dezelve rapport te bekomen. Dat hetzelfde Comité deze zaak aan onze directie overliet en ons daartoe geenszins wilde autoriseeren. Waaruit wij bij ene vrij natuurlijke argumentatie hebben gemeent te moeten opmaken dat ingeval wij tot die demarche kwamen de voorszegde assignaten ons geenszins zouden worden gevalideerd (= vergoed).

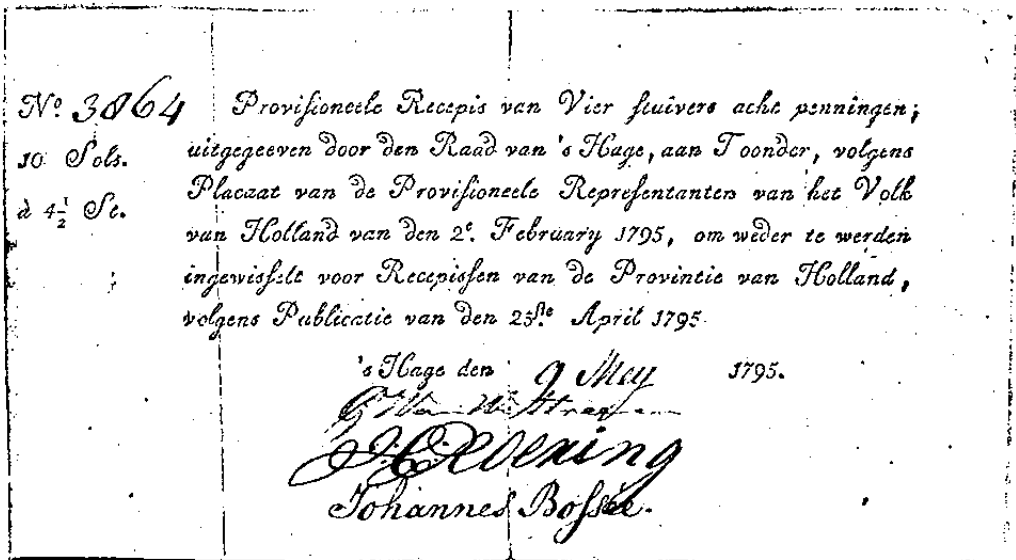
Hierbij zouden wij het mogelijk gelaaten hebben, doch eene nadere serieuze instantie, welke wij van dien kant gehad hebben en wel om zulks heden nog werkstellig te maken met specifieke opgaave dat wij alzo per maand circa 65.000 £ tegen 9 stuiver per £ zouden ontvangen en daarvoor uitgeven recepissen ter waarde van f 29.250 voor soldij van 2400 man, welke som wellicht uit differente oorzaken zoude kunnen worden geaugmenteerd, heeft ons doen resolveeren om ons aan Ulieden te adresseeren met vriendelijke sollicitatie om ter zaake bij Ulieder intentie te mogen verstaan hetzij om ons daarnaar te kunnen reguleeren hetzij om ons daarmee te kunnen dekken."

De brief werd om advies doorgezonden aan het Provinciale Comité van Financiën en dank zij dit advies dat op 1 april door het Provinciebestuur werd overgenomen kregen alle Hollandse steden nog eens duidelijke instructies over de uitgifte van stedelijk papiergeld ter betaling van de soldij van de Franse garnizoenen. Het comité gaf te kennen "dat men deze manoeuvre alomme behoorde aan te moedigen" en voegde er fijntjes aan toe: "Ook is zulks bij Uw Comité reeds in de eerste dagen deezer vergaderinge aan de Franse Representanten voorgeslagen, maar toen gedeclineerd, als zijnde best geschikt om het opdringen van meerdere assignaten dan de soldaat voor soldij ontvangt te voorkomen".

Hoewel het verlossende woord dan eindelijk was gesproken, werd het besluit tot de uitgifte van de Stedelijke recepissen toch eerst op 23 april genomen. Dit was het gevolg van het feit dat de begin februari toegezegde verkiezingen nog moesten plaatsvinden en na beëdiging van de nieuwe raadsleden op 2 april alle

comité's opnieuw moesten worden benoemd. In het Comité van Financiën bleef alleen Johannes Bossée gehandhaafd, de overige leden werden vervangen door Joannes Colla Sr., koopman, Johannes van Maanen, fabricateur, G. J. van Westreenen en J. C. Roering. Andere namen komen in de notulen en diverse bijlagen van het Haagse stadsbestuur niet voor, zodat ik aanneem dat dit vijftal alle werkzaamheden op dit gebied voor zijn rekening nam, hoogstens met assistentie van enkele personen voor het ondertekenen van de uit te geven biljetten zoals blijkt uit het voorkomen van de handtekeningen van de raadsleden J. Velt en J. O. Geursen. Als drukker zullen zij vrijwel zeker hebben uitgekozen de stadsdrukker Johannes de Groot Az., die zijn bedrijf tegenover de Lutherse Kerk uitoefende en die als goed patriot op 4 februari de "weggezuiverde" J. van Karnebeek had opgevolgd. Een interessant gegeven is dat deze drukker gebruik maakte van letters die in Haarlem bij Johan Enschedé werden gegoten. De biljetten werden met de hand genummerd, van een datum voorzien en door drie personen ondertekend.

2. Haagse receptis van 4½ stuiver (collectie De Nederlandsche Bank).

½ ware grootte.

Voor de inwisseling werd een kantoor ingericht in één van de kamers van de Anatomie in de Juffrouw Idastraat, waar vanaf maandag 27 april dagelijks van 9 tot 1 uur zitting zou worden gehouden in aanwezigheid van een Franse Verificateur, zoals in de publicatie van 24 april is vermeld. De receptissen geven overigens abusievelijk 23 april als de datum van de publicatie; de 23e werd wel het besluit tot de uitgifte genomen. De burgers die al eerder hun assignaten bij Harmen Stenfert op het Stadhuis hadden laten registreren, werden in dezelfde volgorde voor de inwisseling opgeroepen. Behalve de Stedelijke receptissen waren inmiddels ook provinciale receptissen in voldoende mate voorhanden, zij het dat deze laatste tot grote ergernis van de Raad alleen waren uitgegeven in coupures van f 18 en hoger (tot f 450). Alle bedragen daaronder moesten dus volledig in stadspapiergeld worden omgezet; daarboven moest steeds met het stadspapiergeld worden bijgepast "zo en in dier voege als dezelve (leden van de commissie) het beste en geschiktste zullen oordelen en met de somme in gedeeltens zal uitkomen".

Welke coupures van de stedelijke receptissen in omloop zijn gebracht kan slechts gedeeltelijk uit enkele zijdelingse opmerkingen worden afgeleid (alleen twee exemplaren van de 4½ stuiver zijn bewaard gebleven). Aangenomen mag wel worden dat tenminste bestaan hebben biljetten van:

- 4½ stuiver, overeenkomend met 10 Franse sous, (afb. 2)
- 9 stuiver, overeenkomend met 20 Franse sous of 1 livre,
- 22½ stuiver, overeenkomend met 50 Franse sous of 2½ livre,
- 45 stuiver, overeenkomend met 5 Franse livres
- 4½ gulden overeenkomend met 10 Franse livres.

Behalve de 9 stuiver zijn deze waarden in overeenstemming met de in omloop zijnde denominaties van de Franse assignaten. Naar analogie van de uitgaven van een aantal andere Hollandse steden zijn ook de volgende coupures voor Den Haag denkbaar:

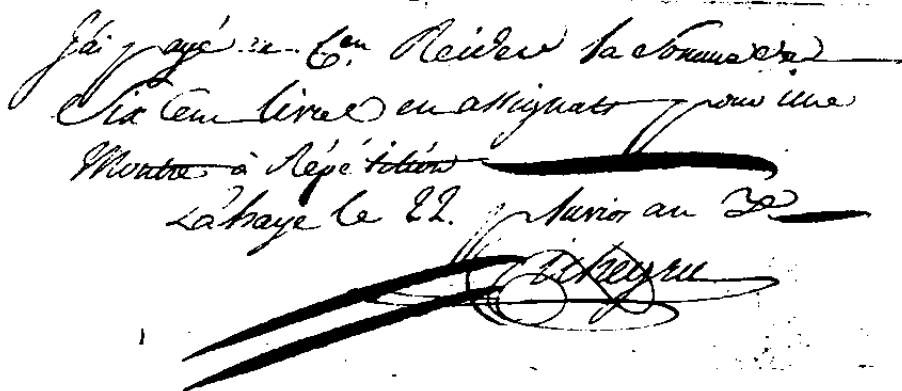
- 2¼ stuiver, of 5 Franse sous (geen assignaat van deze waarde)
- 6¾ stuiver, of 15 Franse sous
- 11¼ stuiver, of 25 Franse sous

Hoewel in sommige andere steden ook diverse waarden hoger dan 4½ gulden zijn uitgegeven, is het vrijwel zeker dat dit in Den Haag niet het geval was. Niet alleen de burgers konden nu hun assignaten inwisselen voor papiergeld dat onbepakt mocht circuleren, ook de betaalmeesters van de Franse troepen hadden de beschikking gekregen over stedelijk en provinciaal papiergeld waarmee de soldij rechtstreeks kon worden betaald, zodat nu het gebruik van de Franse assignaten kon worden verboden. Wanneer de winkeliers grotere aan-

tallen van de stadsbiljetten hadden ontvangen, konden ze deze ook weer voor provinciaal papiergeld inwisselen. Omdat er een grote illegale stroom van goedkope (want sterk gedevalueerde) assignaten uit Frankrijk naar Nederland bestond, moest bij de inwisseling heel wat bewijsmateriaal op tafel komen, zoals het zogenaamde permissiebiljet, een door een Frans officier ondertekende opdracht.

Op een aparte gespecificeerde lijst moesten zo veel mogelijk worden aangegeven "de Goederen door hem op iedere datum Verkogt, en tot welke prijzen", waarna de lijst voorzien van naam, adres en handtekening werd ingeleverd. Bij twijfel aan de juistheid diende deze met een plechtige eed bevestigd te worden, en wie dan nog een valse opgave bleek te hebben gedaan, zou niet alleen de inwisseling worden geweigerd, maar moest ook een boete betalen van driemaal het bedrag van de onjuiste opgave en zou daarna ook nog aan de justitie worden overgeleverd.

Veel van de door de winkeliers afgeleverde goederen bleken niet te behoren tot de "kleine noodwendigheden", zoals het horloge dat generaal Charles Pichegru op 10 februari voor zichzelf kocht voor een bedrag van £ 600 in assignaten en met een door hemzelf ondertekend permissiebiljet. De leverancier van dat horloge, Reiders, kreeg zijn assignaten niet verwisseld en maakte daartegen bezwaar, waardoor juist dit permissiebiljet bewaard is gebleven (afb. 3).

J'ai payé au Cit. Reiders la somme de
Cit. Cit. l'achat en assignats pour une
Montre à Répétition
La Haye le 22. Janvier au 22

3. Een zgn. permissiebiljet, getekend door Pichegru zelf voor de aankoop van een horloge van £ 600 bij de burger Reiders, die zijn assignaten echter niet verwisseld kreeg, omdat er geen eerste levensbehoeften maar luxe goederen voor waren geleverd.

¼ ware grootte.

Messidor
N. 2196

POSTES.

Armée du Nord

Etat des appointemens du 1er 1795

A L'inspecteur général des Postes des Armées pour son
traitement de mois courant de Minidor.

de 2ème Année
pour appointemens de mois de Messidor
de 2ème Année.

(certifié véritable) (Etat véritable)
montant à la somme de Neuf Cent livres

Savoir 615 Minidor de 2ème Année

L'Inspecteur Général des Postes
de l'Armée du Nord.

Je prie le Comte de
de la Garde
D'Orléans

Armée du Nord
je prie le Ministre de
place de la Guerre
la somme de Neuf Cent livres, pour
les (causes, cy dessus énoncées) et pour
faire valoir lesdites sommes
la somme de 2 Minidor de 2ème Année
Nouvellement
D'Orléans

4. Een verzoek om inwisseling van £ 900 voor het salaris van de betaalmeeester van de postdienst bij het Franse leger voor de maand Messidor (half juni-half juli) 1795, voorzien van de handtekening en het lakzegel van de garnizoenscommandant Varé.

½ ware grootte

Ondanks alle streng toegepaste regels moest een totaal bedrag van £ 549.619 of f 247.328-11 aan assignaten van de burgers worden ingewisseld, allemaal door hen ontvangen tussen begin februari en 24 april.

Merkwaardigerwijs blijkt dat de hogere officieren waren uitgezonderd van de soldijbetaling in recepissen; zij moesten zich met de in assignaten uitbetaalde soldij en een door de commandant van het garnizoen ondertekend zogenaamd invitatiebiljet vervoegen bij de commissie voor de inwisseling. Dat dit een voor de Fransen veel gunstiger regeling was blijkt uit het feit dat van 24 april tot 7 juli maar liefst voor £ 1.648.969-13 of f 742.036-14 werd betaald aan soldij. Voor de soldaten zal de nieuwe regeling niet zo heel veel hebben uitgemaakt – zij kregen maar enkele stuivers per dag –, maar voor bijvoorbeeld een generaal, die zijn op dat moment al met 30 % en begin juli 80 % in waarde gedaalde assignaten nog steeds voor de oude koers van 1 livre = 9 stuivers kon inleveren, brak een gouden tijd aan met minstens f 1000 inkomsten per maand. En generaals waren er heel wat in Den Haag dat jaar; behalve de al genoemde Moreau, Salme en Pichegru was er de garnizoenscommandant Saudeur, later opgevolgd door Varé uit Amsterdam, verder Dumonceau, Gelderman, Bourcier, Eblé, Sauviac, Des Enfants, Dubois, Reubell, Sautter, Jardon, La Court en waarschijnlijk nog wel meer. De "bons" of invitatiebiljetten die zij inleverden werden tevoren van een volgnummer voorzien; van de weinige bewaard gebleven exemplaren is er een met nummer 2969, een fraai voorbeeld met no. 2194 is afgebeeld (afb. 4).

Alle uitgegeven papiergeelden zouden uiteraard eens weer moeten worden verzilverd en ook de kosten van inkwartiering en bevoorrading van de Franse militairen moesten uiteindelijk door de provincie worden vergoed aan de gemeenten die een groot deel van de kosten hadden voorgeschoten of zelf hun leveranciers nog niet hadden kunnen betalen; de kas was echter vrijwel leeg. Als noodmaatregel werden voorschotten gevraagd op de later te heffen belastingen, eerst in de vorm van de inlevering van het ongemunte goud en zilver (of vrijkoop daarvan na weging en taxatie), vervolgens door middel van de zogenaamde vrijwillige geldnegotiatie (lening) en, toen de opbrengst daarvan nogal tegenviel, tenslotte als de "geforceerde" geldnegotiatie van 6 % op alle bezit.

Nadat op 16 mei te Den Haag het verdrag van vrede en bondgenootschap met Frankrijk was gesloten, gingen de bezettingstroepen over in de dienst van de Bataafse Republiek en zouden ze volgens besluit van de Staten Generaal van 26 juni voortaan in Nederlands geld worden betaald. Met dit laatste werd overigens niet het papiergegeld bedoeld, maar de klinkende munt die uit het ingeleverde goud en zilver moest worden geslagen. Den Haag moet al begin juli kans hebben gezien een grote hoeveelheid muntgeld te verkrijgen aangezien na 7 juli ook voor de generaals en de betaalmesters geen assignaten meer werden verwisseld.

V R Y H E I D , G E L Y K H E I D , B R O E D E R S C H A P .

WAARSCHOUWING.

Den MUNICIPALEN RAAD van den HAGE, van de provisioneele Representanten van het Volk van Holland, ontfangen hebbende eene Circulaire Misfivè van dato 3 Augustus 1795, waar by dezelve gelast word, om uitterlyk daags na de afkondiging van eene by de voorz. Misfivè gevoegde Publicatie (en welke Publicatie *op gisteren* beoorlyk is afgekondigt en geaiffigeert,) op te neemen, hoe veele Assignaten of Plaatselyke Receptisen nog in haar lieder district voor handen zyn, welke ingevolge en uit kragte van de Publicatie van den 2 February laatstleeden tegen Provinciaale Receptisen moeten worden Verwifeld. **ZOO IS 'T**, dat den Raad van den Hage voornoemt alle Burgers en Ingezeeten by deezen Aanmaant, om dezelve Assignaten, welke zy op den Voet en uit kragte van de voorz. Publicatie van den 2 February laatstleeden ontfangen, nog niet ter Verwifeling aangegeeven, en onder hun berustende mogten hebben, zonder eenig verwyl en wel uitterlyk Daags na de Afkondiging deezer op het Bureau, welke op het Huys der Gemeente alhier, daar toe gehouden werd te komen doen, des 'sMorgens van 10 tot 2 en des Nademiddags van 4 tot 8 Uuren, en zig in de Aangeevening stiptelyk na den inhoud van de respectieve Publicatien van 2 February en 3 Augustus te gedragen.

Gedaan in den Raad, en op heeden den 10 Augustus 1795 Gepubliceert.

By My Secretaris

(getekent) P. C. HAAGEN.

In 'sHage, by J. DE GROOT, Az. Stads-Drukker over de Lutherfche Kerk.

5. Publicatie van de beëindiging van de inwisseling van de assignaten in Den Haag.

¼ ware grootte

Aangezien de vermunting van de grote hoeveelheid ingekomen zilver en goud grotendeels pas in de maanden juli en augustus plaatsvond, is het niet zo vreemd dat de provincie pas op 3 augustus bekendmaakte dat de soldij vanaf die datum in klinkende munt zou worden betaald en niemand meer zou kunnen worden verplicht om assignaten aan te nemen. In de gehele provincie kwam daarmee definitief een einde aan het gebruik van de Franse assignaten.

Het stadsbestuur van Den Haag gaf een week later bij publicatie (afb. 5) nog een laatste gelegenheid om welke reden dan ook niet ingewisselde assignaten en stedelijke receptissen alsnog aan te bieden ter verwisseling tegen provinciale receptissen, die overigens zeer snel aan het betalingsverkeer werden onttrokken doordat er belastingaanslagen en openbare leningen mee konden worden betaald en niemand er zoveel vertrouwen in had dat hij deze in klinkende munt betaalde wanneer hij nog over receptissen beschikte.

Het Comité van Financiën en wel speciaal Bossée en Colla zouden echter nog heel wat tijd moeten besteden aan de behandeling van de vele bezwaarschriften waarvoor zij op onderzoek uitmoesten en dienden te rapporteren aan de Raad. Het zou nog tot april 1797 duren eer alle requesten waren afgehandeld; vertraging ontstond ook door de bestuurswisselingen zowel op stedelijk als provinciaal niveau. De laatste bezwaarschriften werden overigens alleen al wegens het verstrijken van de termijn afgewezen. Een kleine bloemlezing uit de rapporten op de bezwaarschriften maakt duidelijk hoe achterdochtig en streng, een enkele keer hoe aardig, de leden van het Comité waren.

Zo wijzen zij de inwisseling van assignaten door de uit Frankrijk terugkerende in 1787 uitgeweken Bataven resoluut van de hand "hoezeer het Comité ook met medelijden is vervuld over de staat dier ongelukkigen", want daarvoor was een ander Comité in het leven geroepen, nl. dat tot onderstand der uitgeweken Bataven.

In een bericht over Natan Levy die 4 maanden zwaar ziek zou zijn geweest schrijven zij aan het Provinciebestuur: "Burgers Representanten, het is voor Ulieden moeyelijk te begrijpen de practijken welke er plaats hebben omtrent de Fransche Assignaten en de voorwendzels welken er gebruikt en de reedenen die er geavanceert werden alleen om zig van die Papiere Munt af te maken of er een ongepermitteerde winst meede te doen. Daartoe word al veel ziekte en dat wel zwaare voorgewend"; zij geven als reden voor de weigering op dat hij maar iemand anders voor hem de zaken had moeten laten regelen.

Abraham Nathan en Rachel Levy werden afgewezen omdat ze geen lid waren van het Haags koopmansgilde. Het comité voegt daaraan toe dat: "Indien dezelve die precautie niet hadden gebruikt, er een talloose menigte Joodsche en andere zogenaamde kooplieden van andere plaatsen na hier zoude zijn toegelooeyd om hunne Fransche Assignaten, mogelijk wel van private personen, die met dezelve bezwaard zig vonden of er negotie mee deden, ontfangen en

dezelve door zogenaamde ter wekelijksche markt zittende Joodsche en andere kooplieden ter verwisseling te laten aanbieden en daardoor de reeds te groot zijnde voorraad van die papiere munt considerabel te vermeerderen”.

Claudis de Bon had al in februari als meester-schilder een rotting geleverd voor de Tambour Major van het Bataillon de Foix en daarvoor £ 300 ontvangen. Hij zei bij de inwisseling niet te weten dat hij daarvoor ook een permissiebiljet nodig had en werd dus afgewezen, ook al beriep hij zich op het feit dat hij van de garnizoenscommandant Saudeur de verzekering had gekregen dat een dergelijk biljet niet nodig zou zijn; aan Saudeur kon dat niet meer gevraagd worden, hij was in de loop van juli vervangen door Varé.

Maria Elisabeth Külings, huisvrouw van Pieter Montenary, openbaar koopvrouw, wist het comité met een van vaderlandsliefde gloeiend bezwaarschrift wel te vermurwen haar assignaten ter waarde van £ 1342½ te verwisselen omdat zij "aanvankelijk met het voornemen bezielde was geworden om deze voor nieuw aan te koopene winkelgoederen in Vrankrijk te employeeren, alleen uit een grondbeginsel om van haarentweege de Municipaliteit te ontlasten". Toen echter bleek dat inmiddels de "Cours der Assignaten in Vrankrijk tot een zeer laage prijs was gedaald en supplianten alzo langs dien weg totaal zoude zijn geruïneert" trachtte zij alsnog ze voor recepissen in te wisselen, in eerste instantie zonder succes, maar de commissie die het request behandelde rapporteerde na onderzoek "Dat het hun voorkomt dat zij (---) zelfs geen quaad maar prijslijk oogmerk gehad heeft zig op een billijke en ten hoogste te laudere wijze van de bij haar ontfangene assignaten te ontdoen, zonder de Municipaliteit met de inwisseling lastig te vallen, egter daarin niet gereüisseed zijnde haar verzoek behoort te werden ingewilligd, aangezien het aan 't Comité toeschijnt geen verkeerde menées (= streken) of quade practijken daarin voorkomen."

Niet alleen tegenover de Haagse burgers en de Joodse in het bijzonder werden streng alle regels in acht genomen, ook de hoge Franse officieren wendden zich regelmatig met boze brieven in verband met afwijzing van hun verzoeken om inwisseling van assignaten tot het bestuur der Provincie.

Zo had de Adjudant Generaal Gelderman een nieuw rijpaard willen aanschaffen op kosten van de Bataafse Republiek en nul op het rekest gekregen. Voor een bal in de Oude Doelen ter gelegenheid van de gesloten alliantie met Frankrijk kreeg hij met veel moeite toestemming van het Stadsbestuur. De kastelein van de Oude Doelen, Schultz, die de Commissaris Generaal Bourciez te logeren had gehad, die het er 3 weken lang goed van had genomen en voor £ 2203-16 had verteerd met zijn gasten, moest 8 maanden op de inwisseling van zijn assignaten wachten, waardoor hij zoals hij in mei schreef, zijn schuldeisers niet meer kon voldoen.

Het gehele Franse Garnizoen kreeg een verbod om op de jaarmarkt met assignaten te betalen en zo zijn er nog veel meer voorbeelden te geven van alle pogingen om de enorme toevloed en misbruiken van assignaten enigszins te beperken. Zonder succes overigens zoals uit de getallen maar al te duidelijk blijkt: voor een half jaar soldij was een bedrag van f 175.500 begroot, het werd echter f 742.000, nog afgezien van een requisitie van f 178.085-3-12.

Ook de verschillende elkaar opvolgende provinciebesturen hadden daar erg veel moeite mee en bleven tot 1806 steeds weer opnieuw om verantwoording vragen van de bij de inwisseling van de assignaten uitgegeven provinciale recepissen, waarvan door een niet geheel waterdichte administratie ook nog een bedrag van f 194.901 niet meer te achterhalen bleek.

Voor een deel is wellicht de verklaring te vinden in een verkoop van provinciale recepissen tegen specie. Uit de Thesauriersrekening blijkt nl. dat het Comité van Financiën op 21 oktober 1795 een bedrag van f 2991-16 aan recepissen tegen specie overdeed. Op de verkoop daarvan met het gebruikelijke disagio werd een verlies van f 210-2-8 geleden, bij welke post is aangetekend: "Wordt in de rekening gevalideerd zonder nogtans te willen decideren of door de Raad al of niet bevoegd is gestreefd tot den verkoop". Inderdaad had de Raad in feite niet de bevoegdheid om de recepissen voor een ander doel te gebruiken dan waar de provincie ze voor had bestemd, namelijk uitsluitend de inwisseling van de assignaten. Toch blijken ook andere gemeenten soms overschotten aan recepissen tegen contant geld te hebben verkocht om de volledig uitgeputte kassen wat te spekken. Het is niet duidelijk wat met de rest van het provinciale papiergeld is gebeurd. Het is mogelijk dat het is gebruikt voor de inwisseling van assignaten in omliggende dorpen zoals Haagambacht en Scheveningen, waar zonder enige twijfel ook Franse militairen waren ingekwartierd. Zo het al tegen ontvangstbewijs zou zijn afgegeven, kan dit 11 jaar later onvindbaar zijn gebleken. De provincie en de Minister van Financiën van het inmiddels tot Koninkrijk verheven Holland namen eind 1806 met de verklaring van het Haagse Gemeentebestuur genoegen of gaven althans geen verdere reacties meer, waarmee in feite de geschiedenis van de Franse assignaten in Den Haag eindigt.

Van de gehele emissie van stedelijke recepissen die enkele honderdduizenden guldens groot kan zijn geweest, resteren slechts twee biljetten van 4½ stuiver (10 Franse sous), één in de collectie van De Nederlandse Bank (afb. 2) en één in een particuliere collectie. Dit laatste biljet werd samen met een nog niet teruggevonden exemplaar van 45 stuivers als enige tot nu toe beschreven in de Nieuwe Courant van 22 september 1914 (naar aanleiding van de uitgifte van stadsnoodgeld in dat jaar). Ze waren resp. gedateerd 6 en 18 mei 1795 en genummerd 3017 en 4351. Een derde biljet van 4½ stuiver wordt genoemd in

het vervolg op Van Loon (no. 4866 van 13 mei 1795) en bevond zich toen in de collectie Smits van Nieuwerkerk die in 1894 bij Mak in Dordrecht werd geveild. De heer Schulman was toen de koper; de huidige eigenaar is onbekend. Naar alle waarschijnlijkheid zijn dit allemaal oningewisseld gebleven biljetten. Het blijkt namelijk dat de gehele voorraad van ingeleverde biljetten in de 19e eeuw vernietigd is. In de inventaris van het Haagse gemeentearchief van 1855 komen nog 10 blikken trommels voor die zich in kamer I van het stadhuis bevonden en waarin zich alle ingewisselde assignaten, waaronder ook alle ingetrokken vervalsingen, en de stadsbiljetten bevonden; ook de bijbehorende administratie zal zich wel in dezelfde kast hebben bevonden. Op 1 oktober 1858 droegen Burgemeester en Wethouders echter aan wethouder P. C. G. Guyot op te onderzoeken "welke stukken, brieven en andere bescheiden, die geacht kunnen worden tot het Oude Stadsarchief te behooren, nog op het Raadhuis aanwezig mochten zijn". Hij antwoordt op 15 maart 1860 dat "Na opsporing van alle lokalen en bergplaatsen op het Raadhuis, alwaar men wist of geloofde, dat zich stukken konden bevinden, die tot het Oude Stadsarchief behoorden, werden al de in die bewaarplaatsen aanwezige stukken met nauwkeurigheid onderzocht, en werd, nadat (voornamelijk uit het onderste vertrek van het Raadhuistorentje, zoowel als van de zolders) verwijderd was geworden, wat met volle stelligheid was gebleken scheurpapier te zijn, al het overige, waarvan lijsten worden geformeerd, overgebracht naar de lokalen van het Archief". Van het genoemde scheurpapier werd niet minder dan een "scheepslanding" verwijderd. De geformeerde lijsten hebben uiteindelijk geleid tot de inventaris van Hingman in 1868, waarin alle stukken die betrekking hebben op de inwisseling van assignaten en stadsbiljetten, evenals deze zelf, ontbreken. Dat alles heeft dus, met vele andere stukken, waarvan we het verdwijnen thans "met volle stelligheid" kunnen betreuren, tot het als scheurpapier vernietigde behoord.

Alleen dankzij een aantal afdwalingen van stukken in het archief, die daardoor aan de vernietiging ontsnapten en onder andere in de bijlagen betreffende fouragering, requisitie en kazernerij teruggevonden konden worden, kon toch nog een redelijk getrouw beeld van de gang van zaken met betrekking tot het papiergeld in Den Haag worden gegeven; voor ontbrekende stukjes van de legpuzzel houd ik mij overigens aanbevolen.

Bronnen

Archivalia

Algemeen Rijksarchief: Archieven van de Gewestelijke Besturen van Holland 1795-1807, Rekenkamer ter Auditie en Financie van Holland.

Gemeentearchief 's-Gravenhage: Oud Stads Archief, inventarisnummers: 184-185-188-189-190-191-211-255-262-263-288-311-387-388-617-623-633-648-1517-1549-2854-5621-5651 t/m 5663-6355-6559.

Literatuur:

Algemeen verslag van den toestand der Gemeente 's-Gravenhage over het jaar 1859 en 1860.

A. Bailleul, *Tableau complet de la valeur des assignats*, 11e éd., Parijs 1797.

Beschrijving van de Nederlandsche historiepenningen ten vervolge op het werk van Mr. G. van Loon, 10e stuk, Amsterdam 1867.

H. T. Colenbrander, *De Bataafse Republiek*, Amsterdam 1908.

H. T. Colenbrander, *Gedenkstukken der algemeene geschiedenis van Nederland van 1795-1840*, 's-Gravenhage 1905 e.v.

R. Gaetgens, *Inflationen*, (hoofdstuk 8: Die Assignaten der Französischen Revolution), München 1955.

H. J. Hingman, *Inventaris van het oud archief van de stad 's-Gravenhage*, 1868.

J. Lafaurie, *Les assignats*, Parijs 1981.

J. B. Manger, *Recherches sur les relations économiques entre la France et la Hollande pendant la Révolution Française*, Parijs 1923.

Nieuwe Courant, 's-Gravenhage 22-9-1914: Zilverbons in vroeger tijd.

Nieuwe Nederlandse Jaarboeken 1795.

A. Pick, *Papiergeldlexicon*, München 1978.

J. Schwencke, *Wandelingen door oud Den Haag*, Zaltbommel 1965.

Summary

Paper money of the town of The Hague in 1795 – In January 1795 the Republic of the United Netherlands was conquered by the French armies, which led to a political revolution. One of the measures the new government had to take was the checking of an influx of depreciated French *assignats* into the Dutch circulation.

As early as 2nd February the Provisional Government of the province of Holland ruled that tradesmen were allowed to take French *assignats* in payment, but they had to present them for registration to the town council, in order to have them exchanged at a later date for provincial and provisional municipal notes, so-called *recepisses*, against a rate of exchange long out of date of 1 French livre = 9 Dutch stuivers. At The Hague the issue of municipal *recepisses*, of which only a few have been preserved, started on 27th April. On the one hand they replaced the *assignats* already in the possession of the tradesmen, on the other hand they were made available to the French military for the payment of their purchases. The *recepisses* disappeared from circulation when, after the peace treaty with France, the troops were no longer paid in French, but in Dutch money.

Though the bulk of the archival material concerning the municipal *recepisses* of The Hague was destroyed in 1859, scattered remains permit the reconstruction of the history of their issue in broad outline and give glimpses of the many problems connected with their exchange.